

De vermarkting van vrouwenlichamen in Bamako, Mali

Gender, globalisering en de valkuil van de oproep tot blijven consumeren

Fenneke Reysoo

Dagelijks worden we door media en politiek overgoten door analyses van de oorzaken van de crisis en van de mogelijke oplossingen. Wat begon met een financiële crisis, laat zich nu ook voelen in de reële economie. Deze ietwat simpele uitspraak verhult een complex samenspel van determinanten van het ineensstorten van de neoliberale wereldorde. De veralgemenisering van de financiële markten, die het mogelijk maakten om kapitaal te accumuleren in een virtuele wereld, zijn in economische termen niet in staat gebleken om rijkdom (*utilities*) te creëren. Daarentegen hebben ze wel op wereldschaal ongebreidelde behoeften gecreëerd aan luxe consumptiegoederen. Aan de hand van de resultaten van mijn onderzoek in Mali, suggereer ik dat dit op lokaal niveau (onbedoelde) gevolgen heeft gehad voor genderverhoudingen en bijgedragen heeft aan de seksualisering van de samenleving.

Ter herinnering wil ik verwijzen naar een paar *highlights*. Tussen 14 en 19 september 2008 heeft de wereld een financiële krach van ongekende omvang beleefd. In een paar dagen tijd zijn we met zijn allen veel armer geworden. De Franse geograaf Laurent Carroué, heeft in het voorjaar van 2009 berekend dat de kosten van de crisis gelijk staan aan 103 procent van het Bruto Binnenlands Product van alle landen bij elkaar. De crisis staat dus

gelijk aan de tenietdoening van wat alle mensen op de aarde in een jaar aan rijkdom produceren, voor zover deze goederen en diensten verdisconteerd zijn in de berekening van het Bruto Binnenlands Product (ter hoogte van 54.347 miljard US dollars in 2008) (op cit. In Servet, 2010, p. 10-11).¹

Om een vollediger overzicht te krijgen van de kosten van de huidige crisis, moeten we ook de waarde van alle steun, die de overheden de laatste maanden hebben gegeven aan de financiële instituten meenemen. In april 2009 kwam het Internationale Monetaire Fonds op een bedrag van 16.634 miljard US dollars voor de G20-landen alleen al. Bovendien is er een teruggang van ongeveer 4 procent van alle Bruto Binnenlands Producten, hetgeen gelijk staat aan 2.200 miljard US dollars. Het verlies van deze rijkdom (met zijn fictieve deel in de berekening van de beurswaarden, die momenteel weer aantrekken) heeft directe gevolgen voor de mogelijkheden om toegang te krijgen tot nieuwe leningen en om toekomstige productieve activiteiten op te zetten (Servet, 2010, p. 11-12). De wereldwijde financiële verarming heeft dus inderdaad reële gevolgen, maar voor de één iets meer dan voor de ander en bovendien op verschillende manieren.

De gemediatiseerde analisten betogen dat de financiële sector moet blijven draaien

om de economie te redden. Het politieke antwoord daarop is dat er massaal publieke gelden in de financiële instituten is gepompt. Het doet me denken aan de alcoholicus die van de dokter voorgeschreven krijgt om nog meer alcohol te drinken. Weinig analisten en *mainstream* economen stellen de systemische fundamenteën van deze vorm van kapitalisme ter discussie. Helaas zijn er schrijnende lacunes in de dominante analyses (Kuiper, 2009; Servet, 2010). Niet alleen gaat men voorbij aan de problematisering van de enorme sociale ongelijkheid tussen arm en rijk die de afgelopen decennia is ontstaan, maar ook is het plaatje van de crisis ten onrechte genderneutraal. In deze bijdrage wil ik laten zien hoe het neoliberale model en de vrije markt doorwerken op genderverhoudingen op lokaal niveau (Reysoo, 2002). Aangezien deze thematiek vele dimensies kent, wil ik slechts refereren aan één – in de lokale context gesitueerde – antropologische studie. Deze betreft een onderzoek naar ‘lichamelijke transacties en hedendaagse liefdesstrategieën van jongeren in Bamako, Mali’ (2004-2006) (Grange & Reysoo, 2010).

Ik wil betogen dat het neoliberale model gefaald heeft om globaal welzijn te creëren, doordat de inrichting van de vrijhandel en de financiële markten consumptie boven productie heeft geplaatst. In dit geglobaliseerde consumptiemodel zijn vele sociale actoren de dupe geworden, getuige de talrijke mensen die op de pof geleefd hebben (de zogenaamde kredietcrisis). In deze bijdrage zal ik beschrijven en analyseren hoe (jonge) vrouwen – zonder inkomen – zijn overgegaan tot ‘vermarkting’ van hun lichaam en seksualiteit.

Lichamelijke transacties onder ongehuwde meisjes in Bamako: ‘chic, chèque, choc’

Tussen 2004 en 2006 heb ik een gezamenlijk onderzoek naar ‘Gender and rights in repro-

ductive health’ (Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) en het Universitaire instituut voor ontwikkelingsstudies (IUED) in Genève) gecoördineerd. Tijdens een verkenningsreis in Mali en Burkina Faso (2004) die tot doel had om relevante thema’s te identificeren, stuitte ik op een terugkerend onderwerp. In beide landen hoorde ik verhalen over de alomtegenwoordige en wijdverspreide ‘prostitutie’ van jonge meisjes. Dit *phénomène* (sic) had zelfs een kwantitatieve dimensie. Zo vertelde één van onze mannelijke informanten ons: ‘neem honderd meisjes in deze wijk, dan zul je zien dat veertig of vijftig zich prostitueren. Het zijn meisjes van vijftien of zestien jaar, ze zijn nog niet eens meerderjarig, maar ze participeren al in dit soort transacties’.

In de loop van het onderzoek dat we in Bamako uitvoerden, verwezen onze informanten naar meerdere oorzaken van dit *phénomène*. In de eerste plaats refereerde men aan de armoede. Moeders zouden hun dochters aansporen om zich te prostitueren zodat ze voedsel (*condiments*) konden kopen. Het lichaam van dochters veranderde op deze manier in een produktiemiddel om aan de basisbehoeften van de lokale huishoudeconomie te kunnen voldoen.

Een tweede reden voor deze wijdverspreide ‘prostitutie’praktijken was dat ouders geen controle meer hadden over hun kinderen, en met name hun dochters. Door vele Malinezen werd hier een link gelegd met de negatieve gevolgen van de democratie en het globale raamwerk van mensenrechten. Sinds de eerste democratische verkiezingen van 1991 ‘doet iedereen maar wat hij wil’ (*chacun ne fait qu’à sa tête*) en de traditionele autoriteitsmechanismen zijn uitgehold. In naam van de rechten van het kind mag een leraar of een ouder een kind niet meer (lijfelijk) straffen. In naam van de vrouwenrechten zijn traditionele patriarchale sanctiemiddelen niet meer mogelijk. Een uitdrukking daarvan is dat

ongehuwde meisjes vrijere seksuele omgang hebben dan de vrouwen uit voorgaande generaties. De tweede reden is nauw verbonden met de eerste, zoals uit een interview met een traditionele chef (82 jaar) blijkt:

'De ongeletterden begrijpen de democratie niet. Ze zeggen dat de democratie eeuwenoude tradities onderuit haalt en dat er geen respect voor de ouderen meer is. Er is vrije seksuele omgang. De globalisering betekent domweg het Westen kopiëren. Maar de globalisering is voor hen die verdisconteerd worden in het Bruto Binnenlands Product. De Malinezen hebben niets om eten mee te betalen (je hebt 500 CFA franken nodig om een familie te voeden). De prostitutie van meisjes moet je in dit licht bezien. Het leven in Mali is een dagelijkse strijd.'

Een derde verklaring voor de alomtegenwoordige nieuwe seksuele strategieën van ongehuwde meisjes is dat ze hun behoeften aan geglobaliseerde consumptiegoederen willen bevredigen. De nieuwe media zoals televisie, internet en mobiele telefonie verspreiden tot in de verste uithoeken van Bamako de behoefte aan bling-bling consumptiegoederen. Voor mijn betoog wil ik deze 'lichamelijke transacties' van ongehuwde meisjes verder centraal stellen. In onze interpretaties hebben we de lokale metafoor 'Chic, chèque, choc'² als leidraad gebruikt om deze veelvormige en complexe seksuele en liefdesrelaties te begrijpen. De 'chic' staat dan voor de mooie vriend, die ook allerlei bling-bling kleding en voorwerpen heeft, de 'chèque' staat voor de rijke man, die allerlei cadeautjes koopt, en

de 'choc' is de ware liefde, degene die je hart sneller doet slaan. Het volgende citaat illustreert hoe jonge vrouwen dit spel spelen.

'Ik ga om met vijf verschillende mannen. De ene is handelaar, de andere ambtenaar, de derde is ondernemer en de twee anderen zijn zakenmannen. Eerst leerde ik de handelaar kennen. In het begin verweende hij me veel. Hij heeft me in één keer en voor de eerste keer in mijn leven 100.000 CFA franken gegeven. Toen ben ik uitgegaan met de ondernemer, die me al een tijdje probeerde te versieren. Deze man was zo blij dat ik met hem wilde gaan dat hij voor mij een Yamaha Mate 50 heeft gekocht. Ik ben twee jaar lang met deze twee geliefden (*amoureux*) omgegaan voordat ik met de eerste zakenman uitging, die een mobiele telefoon voor me heeft gekocht. Ik heb de ambtenaar leren kennen tijdens een reis naar de IIIe regio waar mijn ouders wonen. De vijfde kwam ik tegen toen ik een SIM-kaart zocht. Hij is mooi en ik voelde me meteen aangetrokken tot hem. Twee weken geleden heeft de eerste zakenman voor mij een auto gekocht, een Mercedes 190. Ik heb de Yamaha toen maar aan mijn jonge broertje gegeven. Begrijp me goed, ik ben geen prostituée, maar ik probeer mijn situatie te verbeteren. Ik ben al bezig om een betonnen huis voor mijn ouders te bouwen in ons dorp. Als dat huis af is, wil ik met alles stoppen om te trouwen en zin te geven aan mijn leven' (L'Essor, 4 oktober 2006).

De titel van dit krantenartikel was 'hoe overleef je in Bamako als je mooi en jong bent, maar geen geld hebt'. Inderdaad ont-

moetten we vele (jonge) vrouwen die een variant op de 'chic, chèque, choc' metafoer in praktijk brachten. De consumptiegoederen die ze op deze manier bemachtigen, is deel van hun lokale en globale identiteitsvormingsstrategie. In termen van globale identiteitsvorming zien we dat de lichamelijke transacties het mogelijk maken – voor anderszins sociaal-economisch buitengesloten actoren – om toegang te krijgen tot mobiele telefoons, MP3-spelers, merkkleding, luxe auto's en dure villa's. Deze strategieën betreffen zowel (jonge) vrouwen als jongemannen. Immers (jonge) vrouwen investeren vaak in de kleding en parafernalia van hun jongere (en armere) echte liefdes dankzij het geld dat ze van hun rijke liefdespartners krijgen.

Deze globale standaardisering van consumptieve behoeften, leiden op lokaal niveau tot symbolische en materiële distinctie. In termen van lokale genderverhoudingen veroorzaken deze lichamelijke transacties een verschuiving van de opvattingen en praktijken van mannelijkheid en vrouwelijkheid. (Jonge) vrouwen kunnen hun seksualiteit en lichaam snel en op grote schaal inzetten en veroveren daarmee op zichtbare wijze de publieke ruimte. Jonge mannen blijken in dit proces de *losers*. Een jongeman deelde mee: 'Hier in Bamako, in Afrika, als je geen geld hebt, ben je niks. Als je geen chickie hebt, als je geen vriendinnetje hebt, sta je aan de kant. Zonder geld kun je geen mooie kleren voor haar kopen, kun je haar niet mee uit eten nemen in een restaurant. De meeste meiden zijn alleen maar uit op geld.' Zij kunnen in materiële en financiële zin niet zoveel geven als de oudere en rijkere mannen. Deze laatsten, grote handelaren en ondernemers (*gros commerçants*) en ambtenaren van de ministeries van financiën, belasting- en douanezaken, zetten hun financiële middelen in om toegang te krijgen tot deze (jonge) vrouwen.

Kortom we zien dat deze transacties enerzijds bijdragen aan viriliteitsverhogende strategieën van mannen 'die het gemaakt hebben' en anderzijds (jonge) vrouwen integreren in het mondiale consumptiesysteem. Deze ogenschijnlijke globaal ingegeven en door de vrouwen zelf gewaardeerde emancipatie gaat gepaard met de vermarkting van hun seksualiteit en lichaam. In lokale termen worden deze inkomsten het 'makkelijke geld' (*l'argent facile*) genoemd en maatschappelijk afgekeurd. Uitspraken als 'meisjes zijn slechts op zoek naar geld' of 'meisjes willen alleen maar materiële dingen hebben' hoor je vaak. Vermarkting van lichamen en seksualiteit kan begrepen worden als we de analyse verbinden aan de werking van het mondiale financiële en neoliberale model; deze invalshoek laat een ander licht schijnen op de oorzaken van de 'verloedering van de samenleving' in Mali en elders.³

De Malineze situatie is illustratief voor de kern van het disfunctioneren van het neoliberale model en de daarmee gepaard gaande al maar groter wordende kloof tussen rijk en arm. Ik onderschrijf het verklaringsmodel van Servet (2010, p. 10) die stelt dat het neoliberale model en de globale financiële markten niet in staat zijn gebleken om meer rijkdom (*utilities*) te creëren, maar eerder bijgedragen hebben aan een ongebreidelde stijging van consumptieve behoeften (globalisering van de materiële cultuur). Met andere woorden, consumptieve uitgaven zijn niet productief (tenminste als we de dimensie van symbolisch kapitaal in deze analyse buiten beschouwing laten) en nemen mensen die niet geïntegreerd zijn in de aan arbeid gerelateerde economie mee in een spiraal van verarming.

In termen van de relatie tussen gender en globalisering kunnen we stellen dat de huidige crisis onterecht op genderneutrale wijze wordt gepresenteerd en besproken. Wereldwijd heeft slechts een gering percentage

vrouwen toegang tot eigendom. Als gevolg hiervan worden ze buitengesloten tot de mogelijkheid van kapitaalaccumulatie, omdat toegang tot leningen gelieerd is aan het bezit van eigendomstitels en het criterium van solvabiliteit. Daarnaast zijn vrouwen wereldwijd ondervertegenwoordigd in de formele economie, waarop de berekening van de Bruto Binnenlands Producten gebaseerd is. Bij gebrek aan toegang tot de belangrijkste economische sectoren en financiële instituties (productiemiddelen, handel, krediet, spaarrekeningen, (sociale) verzekeringen) zijn de armere bevolkingsgroepen, waaronder vrouwen, buitengesloten uit de produktieve sectoren van de economie, daarentegen zijn ze wel blootgesteld aan de globaal gecreëerde behoeften aan consumptiegoederen (Servet, 2006). Om deze behoeften te kunnen bevredigen, 'vermarkten' ze hun lichaam en seksualiteit. Dit gegeven daagt uit tot nieuwe theorievorming. Enerzijds zien we hier een proces van emancipatie, mede doordat de jonge vrouwen zelf zeggen uit vrije keuze te handelen (agency). Anderzijds kan dit verschijnsel gezien worden als een proces van vervreemding veroorzaakt door een globaal economisch systeem. De uitdaging is om deze vrije keuzes theoretisch te verbinden aan de (failliete) fundamenten van de vrije markt en het neoliberale model. Onze studie in Bamako laat in ieder geval zien hoe globaal gegeneerde en verspreide behoeften voor consumptieve goederen, (jonge) vrouwen aanzetten tot lichamelijke (onproductieve) transacties. Als de boodschap voor het draaiende houden van de wereldeconomie 'doorgaan met consumeren' blijft, zal dit in vele landen leiden tot een nog grotere omvang van lichamelijke en seksuele transacties van (jonge) vrouwen (Grange & Reysoo, 2010).

Literatuur

- Grange, F. & Reysoo, F. (2010, ter perse). *Chic, chèque, choc. Transactions autour des corps et stratégies amoureuses contemporaines*. Genève: Institut de hautes études internationales et du développement/Commission nationale suisse de l'Unesco, Collection Yvonne Preiswerk.
- Kuiper, E. (2009). Tijd om de bakens te verzetten. Over gender en de economische crisis. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 2, 52-57.
- Reysoo, F. (dir.) (2002). *Economie mondialisée et identités de genre*. Genève: Institut de hautes études internationales et du développement/Commission nationale suisse de l'Unesco, Collection Yvonne Preiswerk
- Servet, J.M. (2006). *Banquiers aux pieds nus. La microfinance*. Paris: Odile Jacob.
- Servet, J.M. (2010, forthcoming). *Néolibéralisme chancelant et utopies solidaires*.

Noten

- * Met dank aan mijn collega Jean-Michel Servet, die me de mogelijkheid gaf om zijn nog niet gepubliceerde boek te lezen. Met dank aan Pien Bos voor haar kritisch commentaar op een eerdere versie van dit stuk. En met een speciale gedachte voor allen die moeten overleven zonder dat ze weten hoe ze de volgende dag aan eten moeten komen, die geen werk kunnen krijgen, maar toch in staat zijn om een bling-bling uiterlijk te ensceneren.
- 1 Om dit bedrag te berekenen heeft Carroué gekeken naar a) de verliezen op de beurzen tussen het hoogtepunt in 2007 en de waarde in het voorjaar van 2009 (verlies van 31.463 miljard US dollars oftewel 58 procent van het mondiale Bruto Binnenlands Product), b) de verliezen op de onroerend goed markt in de Verenigde Staten (verlies van 4.300 miljard US dollars), c) de verliezen en waardevermindering van de activa van financiële ondernemingen in de wereld (verlies geschat op 4.054 miljard US dollar door het Internationale Monetaire Fonds in april 2009).

- 2 De metafoor 'Chic, chèque, choc' wordt gebruikt door de Tchadiaanse rapper Kaar Kaas Sonn in zijn nummer 'Sexpéculatation' (<http://www.ialtchad.com/dossierkksparoles.htm>). Deze metafoor was de titel van het internationale Gendercolloquium 'Chic, chèque, choc. Transactions autour des corps et stratégies amoureuses contemporaines' dat op 11 en 12 oktober 2007 gehouden is op het Universitaire instituut voor Ontwikkelingsstudies in Genève (http://graduateinstitute.ch/genre/colloque_fr.html).
- 3 Buiten bereik van deze bijdrage valt de toegang van jongens tot 'makkelijk geld'. In ons onderzoek is gebleken dat de jonge mannen zich op het pad van de kleine criminaliteit begeven om snel toegang te krijgen tot geld: diefstal, handel in drugs et cetera. Met dit zogenaamd makkelijk gekregen geld kunnen ook zij hun consumptieve behoeften bevredigen. De prijs voor een hip hop broek is al snel 30.000 à 35.000 CFA franken.